

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ ПРОМИСЛОВОГО РЕГІОНУ

Дульцева І.І., Драчук Ю.З.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Розглянуто особливості функціонування підприємств в галузі зеленого туризму. Досліджено механізм набуття конкурентних переваг в зеленому туризмі. Виявлено чинники впливу на конкурентоспроможність підприємств в галузі зеленого туризму. Досліджено вплив засад соціального підприємництва на розвиток підприємств в галузі зеленого туризму в промисловому регіоні. Шляхом аналізу виявлено ступінь впливу на розвиток підприємств галузі зеленого туризму та можливі позитивні наслідки для від втілення засад соціального підприємництва.

Ключові слова: рекреаційний туризм, зелений туризм, туристичний продукт, соціальне підприємство, синергія.

Постановка проблеми. Нормативно-правовою основою утворення нестандартних соціально-економічних організацій, яким є соціальне підприємство, є вітчизняне правове забезпечення підприємницької діяльності, яке гарантується насамперед господарським кодексом, до ключового функціоналу якого віднесено: забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва.

До нестандартних туристичних угруповань актуальним на цей час є рекреаційний зелений (сільський) туризм з правовою базою – Законодавством України про сільський зелений туризм, що складається з Конституції України, Закону України «Про туризм», Закону України «Про особисте селянське господарство», Закону України «Про сільський зелений туризм», інших актів законодавства України. Згідно зі ст.3 Закону України «Про сільський зелений туризм» діяльність з надання послуг у сфері сільського зеленого туризму не відноситься до підприємницької діяльності за умови, якщо сукупний річний дохід від діяльності у сфері сільського зеленого туризму не перевищує річного розміру прожиткового мінімуму у розрахунку на сільського господаря та на кожного члена родини, які постійно проживають з ним.

А у разі перевищення такого рівня доходів надання послуг сільського зеленого туризму має здійснюватись на засадах підприємництва. При цьому в якості суб'єкта підприємницької діяльності може бути зареєстрований як сам сільський господар, так і будь-хто із членів його родини, що постійно проживає з ним та не має обмежень у здійсненні зазначеної діяльності. У випадку розташування сільської садиби в сільській місцевості, яка відноситься до курортної та/або лікувально-оздоровчої зони, сільські господарі або члени його родини зобов'язані зареєструватися як суб'єкти підприємницької діяльності. Оголошення природних територій курортними і лікувально-оздоровчими зонами здійснюється згідно з чинним законодавством України. На Донеччині, де сільський туризм, як і в інших промислових регіонах, поки що не розвинений, має розвиватись нетипова галузь для цього промислового регіону. Як свідчить міжнародна практика, на 80 відсотків сільський туризм розрахований на внутрішніх споживачів і тільки на 20 відсотків на зарубіжних. Потенціал же Східної України – стати привабливим екотуристичним краєм для мешканців сусідніх країн.

Аналіз основних досліджень і публікацій, що розкриває процес розвитку категорії зеленого туризму підтверджує, що її стан вимагає негайних заходів щодо реформування системи її під-

тримки та регулювання з боку держави та визначення додаткових джерел набуття ефективності та конкурентоспроможності. Дане питання розкривається у працях зарубіжних дослідників: А. Бейша, С. Бланги, М. Хоней, вітчизняних – Ареф'єва В.Є., Дмитрук О.Ю., Гонтаржевської Л.І., Сокол Т.Г., Дядечко Л.П., Пуцентейло П.Р. Ряд зарубіжних та вітчизняних авторів – Воробчук С.А., Николашин В.М., Фіногеев Б.Л. працюють над уточненням поняття та змісту зеленого туризму. Специфіка туристичного бізнесу полягає в багатокомпонентності нормативно-законодавчого апарату, що регулює туристичну діяльність [1; 2]. В свою чергу соціальне підприємство, як категорія впливу на соціально-економічний потенціал держави та його складові (туризм), продовжує викликати інтерес у багатьох вчених-економістів та соціологів, для прикладу – Д. Борнштейн, І. Діс, К. Прахалад, С. Венкатарамен. Вітчизняні вчені Кувшинова М., Герц І. приділяють увагу менеджменту в некомерційному секторі, але сутність соціального підприємства в Україні розкривають поки що лише нормативні акти та законопроекти [3], а увагу соціальному підприємству в галузі туризму в Україні зосереджено тільки в розрізі соціально-культурного сервісу.

Аналіз цих публікацій та досліджень авторів вимагає негайних неформальних та впливових аналітичних заходів до напрямів розвитку зеленого туризму з визначенням його пріоритету в економіці України, формування конкурентних переваг такими методами, як соціальне підприємство.

Метою дослідження є визначення можливостей використання потенціалу соціального підприємства як додаткового джерела розширення інфраструктури туризму, функціонування та розвитку галузі рекреаційного (зеленого) туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Термін «рекреація» у виді відпочинку вживається з 60-х рр. 20-го століття, до якого відноситься і туризм. Закон України «Про туризм» дає визначення туризму як «тимчасового візду людини з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без зайняття оплачуваною діяльністю» [1]. Ареф'єв В.Є. визначає туризм як «задоволення громадських потреб (рекреаційних, ділових, політичних, освітніх та ін.), пов'язаних із необхідністю переміщення у просторі людей» [4]. Поняття «сільський зелений туризм» у трактуванні відпочинку зародилося ще в Римській імперії. З розвитком концепцій відпочинку на зміну трьох «S» (Sun-Sea-Sand) прийшла концепція пізнавальних подорожей у сільську місцевість з ознайомленням з місцевими традиціями та вживанням екологічно чистих продуктів (концепція трьох «L» (Landscape-Lore-

Leisure) – пейзажі, традиції, дозвілля) [4; 5]. Це відродило інтерес до зеленого (сільського) туризму. В Україні щодо політики протекціонізму галузі зеленого туризму у законопроекті, прийнятому за основу «Про сільський зелений туризм» наведено визначення сільського зеленого туризму як «виду туризму, який передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі) для відпочинку та отримання ними послуг сільського зеленого туризму [2].

Класифікація туристичних продуктів, що запропонована UNWTO, стає все більш затребуваною і використовується учасниками сфери туризму як інструмент маркетингу (розробка регіональних туристичних програм розвитку (захисту) екосистем та туристичного потенціалу території), де виділяються: рекреаційний, оздоровчий, пізнавальний, діловий, спортивний, етнічний, релігійний, транзитний, освітній види туризму [6]. У світовій економіці основною формою політики протекціонізму в галузі туризму є утворення громадських асоціацій туристських фірм, агентств, туроператорів (UNWTO, FUAUV, IFTO, WATA), практика яких наголошує: громадські організації гнучкіше реагують на зміни ринкової кон'юнктури, більш професійно та «душевніше» розбираються в тонкощах утворення та надання послуг. З урахуванням їх пропозицій і вимог формується і національна туристична політика країни. Світові туристські фірми і агенти виходять з того, що на світовому ринку вирішальне значення матиме стратегія розвитку туризму, заснована на активному кооперуванні партнерів з громадського та приватного секторів [6]. Тому цілком стратегічно вірно розглядати можливості розвитку галузі зеленого(сільського) туризму України на засадах соціального підприємництва.

На думку експертів, ідея соціального підприємництва отримала популярність, тому що «зачепила за живе» і «дуже підійшла» для сучасної епохи [7]. Підприємницька енергія, звернена на розв'язання соціальних проблем, в окремих соціальних напрямках здатна дати більш ефективні результати, ніж держава або стандартні некомерційні організації.

Соціальне підприємництво в галузі зеленого туризму в світі наводить нові комбінації наявних ресурсів, для прикладу: об'єднання рибалок у сільській місцевості в компанію прямих інтернет-продаж риби для ресторанів, садиби зеленого туризму, які підтримують збереження рідкого виду тварин та інші.

Розглядаючи рецепт знищення бідності К. Прахалад, викладений у його роботі «Багатство дна піраміди», також знаходяться чинники необхідності взаємодії соціального підприємництва та галузі зеленого туризму. Запропонована їм концепція: «...основу економічної піраміди становлять 4 млрд. людей, чий щоденний дохід становить менше 2 дол. на день і ... якщо перестати розглядати бідних як жертву чи тягар, а побачити в них підприємців і споживачів – не тільки для них самих, але і для бізнесу відкриється цілий світ можливостей» [8]. Чи не таким чином сприймається сучасне село та галузь зеленого туризму в законопроектах державних службовців? Синергія соціального підприємництва та зеленого туризму – це можливість не тільки отримувати оподатковані доходи селянами, але створювати новий життєздатний бізнес та формувати нові види господарських зв'язків.

Проблема соціального підприємництва в галузі туризму загострена в світовому масштабі, адже сьогодні більшість громадян розвинених країн живе в містах, села порожніють, занепадають, а здоров'я городян залишає бажати кращого, так само, як і їх пізнання про те, як живе сучасне село. Один з найвідоміших зразків соціального бізнесу в галузі зеленого туризму Європи – село Lannavaara в Швеції. Крім стандартного набору (вівці, традиційні ремесла, рибалка) гостям там пропонують зануритися в життя золотошукачів і намивати золото на прилеглій від села копальні. Також у Швеції відома лосина ферма, що виробляє лосиний сир вартістю близько 1000 євро за кілограм. Ці приклади мають свій позитивний соціальний ефект – нейтралізація історичного та культурного занепаду, протекціонізм ремеслам, нейтралізація безробіття та інші. Нижче наведено (табл. 1) досвід соціального підприємництва в туризмі (наведені підприємства – громад-

Таблиця 1

Світовий досвід соціального підприємництва в галузі туризму

Назва підприємства	Концепція діяльності
Club Med. Франція, винахідник концепції «All inclusive», зараз представництва поширені по всьому світу	Розвиток туризму в соціально-економічно нерозвиненому регіоні Середземномор'я. Вперше застосували концепцію «все включено». Компанія Club Med заснована в 1950 колишнім бельгійським чемпіоном з водного поло Жераром Блітц. Початкова концепція клубу полягала в мінімумі зручностей при максимумі активного відпочинку. Пропонувалося розміщення в солом'яних хатинах на березі, різні види спорту та активного відпочинку, загальний стіл, масові заходи. Вступний внесок становив 300 франків.
Calypso, ініціатива Комісії ЄС	Програми допомоги в організації відпочинку соціально незахищеним верствам населення (пенсіонери, інваліди, багатодітні) за рахунок аналізу туристичних потоків (відпочинок в низький сезон). Своїми програмами Calypso істотно впливає на прибутковість туристичних об'єктів в низький сезон.
Eden Project (еко-парк) в Корнуолле, Англія	Створено як ініціатива громадськості регіону по нейтралізації екологічних наслідків діяльності людини. На даний час еко-парк кожен день відвідує приблизно 1000 туристів, економічні та соціальні наслідки: проект додатково вніс до бюджету кілька сотен мільйонів фунтів та створив 2000 робочих місць на заході Англії.
Rookhore Inn в графстві Дарем, Англія	Ініціатива місцевого населення за підтримки проектів курсів MBA регіонального коледжу. Туристична зупинка, хостел, послуги: велотури, екскурсії, суспільно важливі для населення заходи (додатково створено 5 робочих місць).
Crucible в Шеффлді, Великобританія	Об'єднання невеликих театрів сільської місцевості з власною програмою розвитку з вагомим внеском в збільшення доходів місцевості та додаткового притоку туристів.

Розроблено авторами за даними [9]

ська ініціатива в сфері рекреаційного туризму, що створена для розв'язання соціальної проблеми – занепаду регіону).

В Україні з зеленим сільським туризмом свої складності: реалізація законодавства, недостатність інфраструктури, соціально-економічний спад. Але сільський туризм може розраховувати на увагу публіки: сільська тема в модному тренді, про що наочно свідчать зростання популярності фермерських продуктів та проектів (телепроект «Міняю жінку», «Селянка та панянка», торгові бренди «З села...», «Все своє» та інші). Дані, наведені нижче (табл. 2), свідчать, що вплив соціального підприємництва нейтралізує відсутність реалізації сприятливої політики з боку держави та сприяє розвитку зеленого туризму (для аналізу далі взято туристичний потенціал промислового регіону Луганщини та рекреаційно розвиненого Закарпаття).

Якщо говорити про економічні наслідки, то соціальне підприємництво підвищує сукупну економічну ефективність, так як вводить в економічний оборот ресурси, які раніше в такій якості не використовувалися. Це стосується не використовуваних матеріальних і людських ресурсів, яких дуже багато зараз на сучасному українському селі: надлишок сільськогосподарського виробництва, соціально виключені групи (жінки-домогосподарки, інваліди на селі), солідарність та довіра людей, коли вони об'єднані спільною метою та інше.

Так, в Закарпатті на даний час успішно функціонують більше 600 садіб зеленого туризму різного рівня сервісу [10], а в Східному регіоні їх налічується менше сотні. І рекреаційний потенціал регіонів не загальна причина такого дисбалансу. Наявність соціальних та громадських ініціатив в цих двох регіонах країни наведено далі (табл. 2).

Згідно з даними проведеного аналізу наявності і розвитку зеленого туризму на селі в різних регіонах України можна стверджувати, що конкурентоздатний туристичний продукт в галузі зеленого туризму наша держава має, але на даний час більше на засадах соціального підприємництва в організації та розвитку зелених (сільських) об'єктів туризму.

В Закарпатті громадських організацій в галузі туризму більше 50 прикладів (приведено неповний перелік), а на Луганщині тяжко знайти 10 (причому наявність дисбалансу підтверджує і індекс цитування Google). Додатково слід надати оцінку обсягу аудиторії: в Закарпатті – міжнародний обмін досвідом та підтримка, на Луганщині – виключно регіональна ініціатива [12]. Для порівняння: Луганська область становить 26,7 тис. кв. км (4,4% площі України). Чисельність населення – 2673,8 тис., у тому числі міське – 2309,1 тис. осіб (86,4%), сільське – 364,7 тис. осіб (13,6%). Закарпатська область становить 12,8 тис. кв. км (2,1% від території України). Чисельність населення – 1287,4 тис. осіб (2,6% населення України), у тому числі міське населення – 501,6 тис. осіб (39%), сільське – 785,8 тис. осіб (61%).

Наочним позитивним прикладом може бути історія замка Сент-Міклош у селі Чинадієво, де рятувальники – подружжя Бартош, в особі громадської організації «Калган-А», до складу якої входять художники і краєзнавці Закарпаття, вже багато років займаються в міру своїх сил і ресурсів реставрацією замку, при цьому взяли в оренду замок на 30 років, за останні 12 років зроблено: реставрацію замку, відкрита художня майстерня для навчання молодих художників, створено соціальний туристичний продукт з ініціативи громадськості та бізнес енергії тимчасового власника – до замку

Таблиця 2

Громадські та соціально-орієнтовні організації сприятливого характеру в сфері туризму

Назва організації, стислий функціонал	
Закарпаття	Луганщина
1. Центр українсько-угорського регіонального розвитку: регіональний розвиток, туризм, написання проектів	1. Всеукраїнська громадська організація «Молода гвардія»: регіональний розвиток, туризм.
2. Організація сприяння розвитку сільського зеленого та агротуризму «По долинах і горах Закарпаття».	2. Єврорегіон «Донбас»: підтримка природних та історичних пам'яток.
3. Гечанське суспільство розвитку села та охорони народних традицій: організація фестивалів, розвиток сільського туризму.	3. Луганська археологічна спілка: підтримка природних та історичних пам'яток.
4. Берегівська спілка власників садіб сільського туризму із збереженням народних традицій.	4. Молодіжний спортивний клуб «Лугань»: підтримка спортивного туризму.
5. Союз громадян «Південно-Угочанського сільського зеленого туризму та агротуризму».	5. Луганський обласний центр підтримки молодіжних ініціатив та соціальних досліджень: підтримка природних та історичних пам'яток.
6. Хустський районний союз «Сільський зелений туризм».	6. Луганської ОУНБ ім. А. М. Горького: підтримка історичних пам'яток.
7. Ужгородський туристичний інформаційний центр.	7. Луганський Мото-Скутер Клуб «East Wind»: реалізація телепректу «Галопом по Луганську».
8. Берегівський районний союз сільського туризму.	8. «Походушки» – ініціатива ARTA team: інформаційний ресурс підтримки туристичних пам'яток.
9. Закарпатський обласний благодійний фонд «Карітас Св. Мартіна»: туризм, збереження традицій.	9. Гурток обласного центру дитячо-юнацького туризму.
10. Благодійний фонд «Імені Боднар Габора»: туризм, збереження традицій	
11. Громадська організація «Калган-А».	
12. Благодійний фонд «Агрокультура Карпатика» надання консультацій, підтримка фермерів.	
13. Консультаційний центр «Терра Деї».	
14. Союз збереження традицій «Миц Бан».	
15. Благодійна організація «Люби і зроби хороше»: збереження традицій, організація майстер-класів з народних ремесел.	
16. Союз сільського туризму с. Дийда.	
17. Фонд «Кредо»: збереження традицій, організація музичних таборів.	

Розроблено авторами за даними [9; 11]

постійно приїжджають екскурсії, а це додатковий дохід для жителів цього села, адже багато туристів подорожуючи до замка відпочивають у приватних садибах, кількість яких збільшилася у 2 рази за останні 5 років. Подружжя Бартош має отримати від держави подяку за підтримку громадської ініціативи, ініціацію розвитку потенціалу села Чинадієво та стійкий позитивний соціально-економічний ефект для галузі туризму.

Висновки. На міжнародній арені визнано роль соціального підприємництва в розвитку індустрії туризму та в цілому соціально-економічного розвитку суспільства. Перебуваючи на різних стадіях переходу до ринкової економіки, в полюсах різних систем економічного господарювання, потенціал націй об'єднаний синергією соціального підприємництва в різних галузях економіки. Соціальне підприємництво дійсно створює додаткову цінність, являючись зростаючою тенденцією підприємницького розвитку в майбутньому, креаторами нових інноваційних шляхів у створенні конкурентних переваг та їх реалізації з користю для суспільства. А найголовніше: ідея соціального підприємництва не обмежується традиційними пріоритетами комер-

ційного сектора: гроші і влада, а не відкидаючи їх, тільки додає можливостей, але в довгостроковій перспективі. Соціальні підприємці в галузі туризму довели життєздатність своїх ідей не тільки стійким комерційним, але й соціальним ефектом, чого так жадає отримати сучасне суспільство в умовах ринкової економіки в трансформації будь-якого політичного ладу. Особлива заслуга соціального підприємництва в сфері туризму – здатність здійснити «прорив» підприємницької енергії в межах її виникнення (на місцевому та регіональному рівні) і повернути до цього увагу міжнародного товариства і створити бажання хоча б побічно інвестувати розвиток нового туристичного продукту. В Україні є ексклюзивний туристичний продукт, а за допомогою стратегії соціального підприємництва він може стати конкурентноспроможним у світовому масштабі. Можливо це і є той вагомий чинник розвитку туристичного потенціалу зеленого туризму промислового регіону. Надія на те, що утворення й розвиток нового типу кластера туризму та соціального підприємництва в Україні посилять існуючі конкурентні переваги цієї галузі економіки та кластера в цілому, згенерує нові бізнес-можливості.

Список літератури:

1. Закон України «Про туризм» Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.
2. Постанова ВРУ «Про прийняття за основу проекту Закону України про сільський та сільський зелений туризм». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2179-iv>. – Назва з екрана.
3. Закон України «Про громадські об'єднання» – Прийнятий Верховною Радою України 22 березня 2012 року та введений в дію з 1 січня 2013 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>. – Назва з екрана.
4. Арефьев В.Е. Введение в туризм: учеб. пособие / В.Е. Арефьев. – Барнаул: Изд-во АГУ, 2002. – 282 с.
5. Рутинський М.Й. Зелений туризм / М.Й. Рутинський, Ю.В. Зінко. – К.: Знання, 2008. – 271 с.
6. Международные рекомендации по статистике туризма. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/Seriesm_83rev1r.pdf. – Назва з екрана.
7. Соціальне підприємництво як чинник розвитку національної галузі туризму / Дульцева І.І. // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2014. – № 2 (26). – С. 26-29.
8. The Fortune of the Bottom of the Pyramid. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.cs.berkeley.edu/~brewer/ict4b/Fortune-BoP.pdf>. – Назва з екрана.
9. International experience social entrepreneurship in tourism. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.igutourism.com/article/view/12849>. – Назва з екрана.
10. В Закарпатті на даний час успішно функціонують більше 600 садіб зеленого туризму різних рівнів сервісу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.greentour.com.ua/cataloguea>. – Назва з екрана.
11. Закарпатские общественные организации в сфере туризма. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://ecosalino.com/zakarpatskie-obshhestvennye-organizacii-v-sfere-turizma>. – Назва з екрана.
12. Драчук Ю.З. Мотиви і активізація рекреаційно-туристичної діяльності в промисловому РЕГІОНІ «ДОНБАС» / Ю.З. Драчук // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Можливості та розвиток сучасного туризму: світовий та національний досвід». – 16-17 жовт. 2014 р. Запоріжжя. – С. 165-170.

Дульцева І.І., Драчук Ю.З.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В РАЗВИТИИ ЗЕЛЕННОГО ТУРИЗМА ПРОМЫШЛЕННОГО РЕГИОНА

Аннотация

Рассмотрены особенности функционирования предприятий в сфере зеленого туризма. Исследован механизм создания конкурентных преимуществ в зеленом туризме. Выявлены факторы влияния на конкурентоспособность предприятий в сфере зеленого туризма. Исследовано влияние принципов социального предпринимательства на развитие предприятий в сфере зеленого туризма в промышленном регионе. Путем анализа выявлена степень влияния на развитие предприятий отрасли зеленого туризма и возможные положительные последствия от использования в деятельности принципов социального предпринимательства.

Ключевые слова: рекреационный туризм, зеленый туризм, туристический продукт, социальное предпринимательство, синергия.

Dultseva I.I., Drachuk Y.Z.

Lugansk National University Taras Shevchenko

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN DEVELOPMENT GREEN TOURISM OF INDUSTRIAL REGION

Summary

The peculiarities of the functioning of enterprises in the field of green tourism. The mechanism of creation of competitive advantages in green tourism. The factors influence the competitiveness of enterprises in the field of green tourism. The influence of the principles of social entrepreneurship in the development of enterprises in the field of green tourism in the industrial region. Identified by analyzing the degree of influence on the development of green tourism companies in the industry and the possible positive effects of the use of the principles of social entrepreneurship activities.

Keywords: recreational tourism, green tourism, tourism product, social entrepreneurship, synergy.